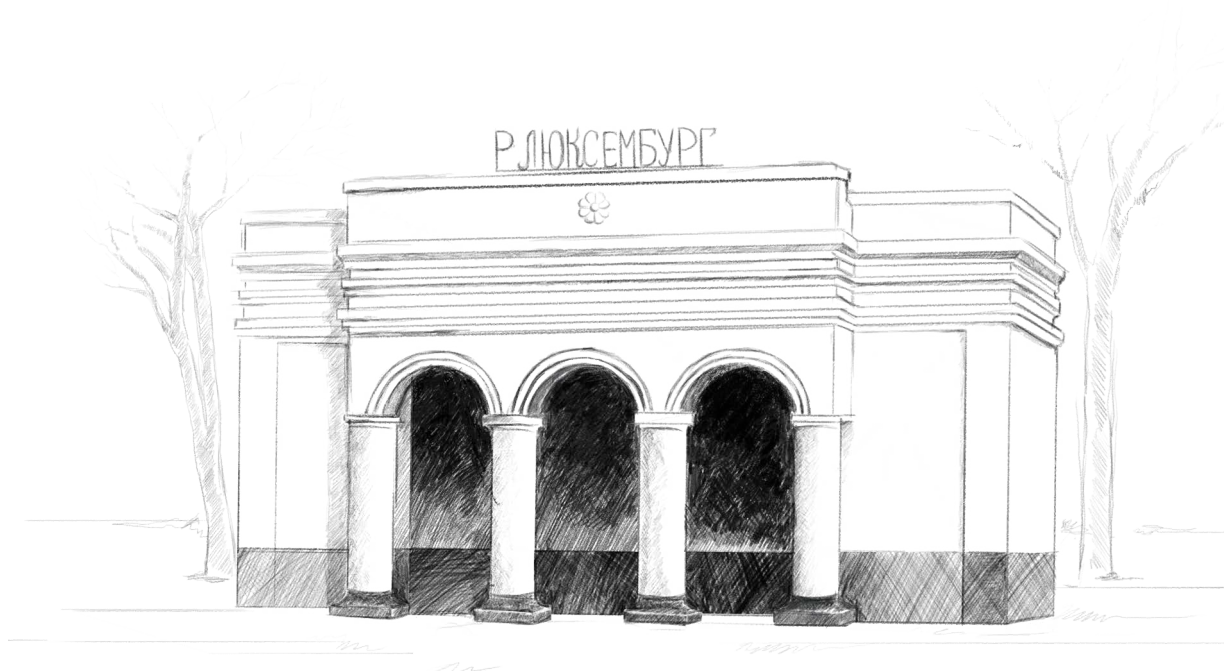

СЕРГІЙ ГРІК

РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

пам'ять, переклади, рецепція спадщини

© Сергій Гірік, 2020

© Ірина Стасюк, обкл. та оригінал-макет, 2020

© Rosa-Luxemburg-Stiftung в Україні, 2020

На обкладинці зображено зупинку «Рудничне управління ім. Рози Люксембург» у Кривому Розі.

Сприйняття постаті Рози Люксембург у СРСР загалом та в Радянській Україні зокрема суттєво відрізнялося від уявлення про неї на Заході. Діячку вшановували насамперед як загиблу ікону офіційного пантеону «борців за світову революцію». Натомість її теоретичні праці не потрапили до «канонічного» переліку праць «основоположників марксизму-ленінізму» — Розу Люксембург цитували здебільшого в науковій літературі з політекономії і лише зрідка включали до переліків рекомендованої літератури для студентів-економістів. Основна причина цього полягає в її гострій розбіжності з Леніним щодо принципових теоретичних питань. Навіть публіцистичні виступи Рози Люксембург і, зокрема, її «Листи з в'язниці», у яких годі було знайти теоретичне «ухильництво», набули досить обмеженого поширення. Натомість уже в перші місяці після її загибелі розпочався процес увічнення пам'яті діячки в топонімах — спершу в назвах вулиць, а згодом і населених пунктів та підприємств. Однак щоразу про неї йшлося лише як про революціонерку, а не як про дослідницю. Такий образ був зручним для партійної верхівки, і саме він став приводом для включення Рози Люксембург до затвердженого Українським інститутом національної пам'яті «Списку осіб, які підпадають під Закон про

декомунізацію»¹ 2015 р., хоча в описі її «злочинів» УІНП зазначає лише членство в Комуністичній партії Німеччини.

Війська Червоної армії взяли Київ 5 лютого 1919 р. — через кілька тижнів після вбивства Рози Люксембург та Карла Лібкнехта. А вже за півтора місяці в Києві з'явилися вулиці, названі на їхню честь². Відзначимо, що постать Рози Люксембург ішла в таких перейменуваннях тільки в парі з постаттю Карла Лібкнехта, і ніколи — окремо. Причому йшла другою: у Києві Лібкнехтові дісталася довша й важливіша вул. Шовковична, а Розі Люксембург — менша за довжиною і значенням вул. Катерининська (тепер вул. Липська). Одночасно з першими перейменуваннями виходили друком окремі траурні статті в українській пресі, однак без оцінок теорії Люксембург.

Цей процес був аналогічним до процесів меморіалізації діячки у РСФРР, що розпочалися майже одразу після вбивства Люксембург та Лібкнехта й відомої промови Льва Троцького «Мученики Третього Інтернаціоналу»³. Однак у Києві⁴ спостерігалася певна місцева специфіка: одночасно з вулицями Карла Лібкнехта й Рози Люксембург на мапі міста з'явилися й вулиці імені місцевих українських діячів, причому не лише більшовиків — Леоніда П'ятакова (сучасна вул. Саксаганського), Андрія Заливчого (тепер вул. Фізкультури), Євгена Нероновича (нині вул. Бульварно-Кудрявська) та ін. Навіть більше, тим самим рішенням було затверджено появу вулиць Богдана-Олександра Зарудного та Леонарда Бочковського — лівих українських есерів, майбутніх боротьбистів, розстріляних під час муравйовського терору в Києві наприкінці січня 1918 р. Сукупно тоді на мапі Києва з'явилися імена чотирьох більшовиків

---

¹ Див.: Список осіб, які підпадають під Закон про декомунізацію. — <https://old.uinp.gov.ua/publication/spisok-osib-yaki-pidpadayut-pid-zakon-pro-dekomunizatsiyu>.

² 1993 р. вулицям Рози Люксембург та Карла Лібкнехта повернули старі назви. Дані про перейменування вулиць у Києві в 1919–1920 рр.: <https://81412.livejournal.com/26517.html#v29-29>. Точну дату засідання колегії міського господарства, на якій було ухвалено відповідне рішення, не встановлено. Його було оприлюднено 22 березня 1919 р. Імовірно, затвердження списку перейменованих вулиць відбулося напередодні, у п'ятницю 21 березня, оскільки газета ЦК і Київського міському КП(б)У «Коммунист» виходила щоденно.

³ <http://www.1917.com/Marxism/Trotsky/CW/Trotsky-VIII/VIII-01-05-01.html>. Прикметно, що цю назву вжито до заснування Третього Інтернаціоналу (березень 1919 р.).

⁴ На той час Київ ще був столицею Радянської України, у Харкові органи влади опинилися пізніше — після відступу червоних військ під тиском денікінців у серпні-листопаді 1919 р.

(Леніна, Свердлова, Чудновського, П'ятакова), двох німецьких лівих із Соціал-демократичної партії (власне Карла Лібкнехта й Рози Люксембург), трьох лівих українських есерів-боротьбистів (Заливчого, Зарудного та Бочковського), одного російського лівого есе-ра-максималіста (Донського) й одного українського лівого еседека (Нероновича).

Процес меморіалізації Рози Люксембург продовжувався й пізніше та мав кілька складових.

По-перше, поява в різних містах топонімів на честь Люксембург та Лібкнехта була складовою загальної радянської політики пам'яті. Так, 1927 р. у Кривому Розі було перейменовано два рудники. Причому, як і в інших таких випадках, ім'я Карла Лібкнехта отримав більший рудник неподалік від історичного центру, у більш населеній південній частині міста, а ім'я Рози Люксембург — рудник на тодішній північній околиці. Згодом, після Другої світової війни, Карлу Лібкнехту було встановлено пам'ятник на території рудника його імені, натомість пам'ятника Розі Люксембург у місті не з'явилося.

По-друге, більш системно ці перейменування відбувалися в місцевостях із німецьким населенням. Так, після утворення національних районів в УСРР у середині 1920-х рр. два німецькі райони було названо Карл-Лібкнехтівським (назва використовувалася в 1926–1939 рр.) і Люксембурзьким (1925–1939). Причому перший був більшим як за територією, так і за населенням. Загалом більшість назв на честь Рози Люксембург і Карла Лібкнехта з'явилися в 1920-х роках. Наприкінці 1930-х рр. експеримент зі створення національних районів завершився, їхній особливий статус було скасовано. Це одразу відбилося на топоніміці — у колишніх німецьких національних районах назви, які звучали «по-німецькому», зокрема на честь Рози Люксембург і Карла Лібкнехта, було замінено на українські новотвори. Це відбувалося двома хвилями — у 1939 і 1945 рр. Прикметно, що в районах і містах без компактного німецького населення топоніми на честь Лібкнехта і Люксембург збереглися і почали масово зникати лише після 2015 р.

Інша складова рецепції образу Рози Люксембург у Радянській Україні — переклади й поширення її праць, а також публікацій про неї (агітаційного, популярного чи наукового характеру)⁵. Хронологічно першим твором Рози Люксембург, що з'явився друком в УСРР⁶, була брошура «Соціальна реформа чи революція»⁷. Переклав її з німецького оригіналу Михайло Баран, брошура вийшла малим накладом (3 тис. примірників). Її супроводжувала передмова українського філософа й політеконома, в майбутньому — одного з чільних співробітників Українського інституту марксизму-ленінізму (УІМЛ)⁸ Семена Семковського «Роза Люксембург як економіст»⁹. Автор стверджував, що мислителька «не була тою однобічною і сухою натурою, якою її звичайно уявляють», та підкреслював її мистецький талант. Він заявив, що «єдиним предметом її життєвого патосу [...] був пролетарський рух¹⁰ у його ідеології та тактиці», а найголовнішими питаннями, над якими вона

---

5 Ми зосереджуватимемося на перекладах праць Рози Люксембург українською мовою, а також на російськомовних виданнях, що виходили в Радянській Україні. На жаль, статистика про поширення в УСРР виданих за межами республіки російськомовних видань відсутня. Проте наявність посилань на них у тогочасних українських дослідників і згадок про такі публікації у списках рекомендованої літератури свідчить, що ці видання поширювалися принаймні не менш активно, ніж власне українські (на українські видання посилань практично немає). При цьому про якусь глибоку рецепцію праць Рози Люксембург вести мову не випадає — в українських теоретичних журналах не виявлено рецензій на українські переклади, а саму Люксембург цитували значно менш активно, ніж інших економістів.

Висловлюю Євгенії Лавут (Москва) вдячність за допомогу в пошуку й копіюванні матеріалів, відсутніх в українських бібліотеках.

6 Тут і далі ми розглядаємо переклади, видані окремими книжками та у складі збірників. Окремі статті Рози Люксембург оприлюднено також у газетах, напр.: Люксембург Р. Толстой, як критик капіталістичних суспільних стосунків // Культура і побут. 1928. № 36. 28 Вересня. С. 1–2 (анонімний переклад із польської). Однак такі публікації були поодинокими і не мали широкого резонансу.

7 Люксембург Р. Соціальна реформа чи революція / Пер. з нім. М. Барана. К.: Державне видавництво, 1920.

8 Український інститут марксизму-ленінізму (УІМЛ) — партійна науково-дослідна установа, створена 1924 р. з метою марксистської розробки питань економіки, історії, філософії і соціології та підготовки викладачів ідеологічних дисциплін для вищих навчальних закладів. У другій половині 1920-х рр. мав значну академічну автономію, яку було помітно обмежено 1929 р. У 1931 р. реорганізований у Всеукраїнську асоціацію марксо-ленінських інститутів (ВУАМЛІН).

9 Семковський С. Роза Люксембург як економіст // Люксембург Р. Соціальна реформа чи революція. С. 3–10. Під час виходу брошури С. Семковського було щойно звільнено з ув'язнення, у яке він потрапив як меншовик. Імовірно, участь у підготовці цієї книжки була потрібна для його реабілітації. Важливо зазначити, що С. Семковський був чоловіком Наталії Семковської (відома під псевдо Ірена Ізольська, також Шер-Ізольська та Шер-Семковська), авторки розглянутої нижче російськомовної брошури «Роза Люксембург» (Х., 1925), помітної діячки Соціал-демократії Королівства Польського і Литви (СДКПІЛ), яка особисто знала Розу Люксембург.

10 Курсив у джерелі. Тут і далі збережено правописні особливості оригіналу.

90
Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

R 444/542

ПАМЯТИ

КАРЛА ЛИБКНЕХТА

И

РОЗЫ ЛЮКСЕНБУРГ

15 января.

Всеукраинское Государственное Издательство.

Одесса 1921 г.

працювала, були: «теорія марксизму, тактика масового революційного руху, боротьба з реформизмом, з соціаль-націоналізмом». Її силу як теоретикіні марксизму Семковський убачав у «ґрунтовному знайомстві з марксівською економією» та бажанні «зв'язувати свої міркування з аналізом *господарських* чинників, що творять ґрунт для цих міркувань»¹¹. Дослідник утримався від критики її праць і навіть більше — навіть не згадав власне той текст Люксембург, до якого писав передмову!

За словами Семковського, дві найважливіші економічні праці Рози Люксембург — докторська дисертація «Промисловий розвиток Польщі» та книжка «Згромадження капіталу» (ідеться про працю «Акумуляція капіталу»). За словами Семковського, праця «Промисловий розвиток Польщі» (1898) стала «мовби економічним євангелієм польського марксизму в його боротьбі з соціаль-патріотичною П.П.С.¹²». Наслідком впливу цієї книжки стало «вивітрювання та вимірання повстанської традиції та гасла “незалежності”» у середовищі Соціал-демократії Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ)¹³ як конкурента Польської соціалістичної партії (ППС)¹⁴. Семковський детально переповідає основний зміст книжки. Виходячи зі свого економічного аналізу, Роза Люксембург стверджувала, що не існує економічних передумов для утворення незалежної польської держави. До речі, ці ж тези дещо раніше, у 1895 р., і з такою ж аргументацією висловив у брошурі «Україна irredenta» Юліан Бачинський, переважно ґрунтуючись на тому самому прикладі конкуренції поміж текстильними підприємствами Лодзі й Москви, що й Роза Люксембург. Оскільки станом на 1920 р. незалежна Польща, утворена з колишніх пруської, австрійської й російської

---

¹¹ Там само. С. 4.

¹² ППС (Polska partia socjalistyczna; Польська соціалістична партія) — польська політична партія, створена у 1892–1893 рр. С. Семковський має на увазі її праве крило на чолі з Юзефом Пілсудським, сформоване внаслідок розколу 1906 р.

¹³ Соціал-демократія Королівства Польського і Литви (Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy; СДКПіЛ) — польська соціалістична політична партія, створена 1893 р. На відміну від ППС, не виступала за незалежність Польщі. 1906 р. увійшла до РСДРП на правах автономної організації. Ліве крило СДКПіЛ тісно співпрацювало з більшовицькою фракцією РСДРП. Наприкінці 1918 р. осередки СДКПіЛ стали базою для формування Комуністичної робітничої партії Польщі.

¹⁴ Там само. С. 5.

частин, стала явищем європейської міжнародної політики, Семковському довелося пояснити, чому він таки вважає тези Люксембург правильними. Він аргументував це так:

«Цей теоретичний прогноз Рози Люксембург блискуче ствердило життя за останні два десятиліття перед світовою війною. Певне, що те “відокремлення” Польщі, яке сталося нині як наслідок гри імперіалістичних сил, що силою переводять свої цілі, нічого спільного не має з тими *внутрішніми* тенденціями розвитку, напрямок яких надзвичайно яскраво показала Роза Люксембург»¹⁵.

Далі Семковський переходить до аналізу «Акумуляції капіталу». Він називає цю книжку «популярним викладом науки Маркса», працюючи над яким Роза Люксембург зіткнулася з великими труднощами. Але почасти саме завдяки цим труднощам «Акумуляція капіталу» стала оригінальною працею, де було додатково розвинуто ідеї II і почасти III тому «Капіталу». Причиною стало те, що 21-й розділ 3-ї частини II тому «Капіталу», присвячений накопиченню, Маркс не закінчив. Семковський детально переповідає зміст «Акумуляції капіталу», цитує аргументи Рози Люксембург тощо. Він завершує статтю висновком, що в особі Рози Люксембург марксизм втратив «першорядну теоретичну силу» й «економічні праці Р. Люксембург у всі часи її життя були підвалиною задля її практичної діяльності. Люксембург-політик і Люксембург-економіст зливались в одно, в гармонічний образ “червоної Рози”, марксівського теоретика і пролетарського борця»¹⁶.

1923 та 1925 рр. у Харкові було видано передрук праці «Реформа чи революція»¹⁷ (тираж першого — 10 тис., дані про наклад другого відсутні), який із незначними змінами повторював анонімний переклад із петроградського видання 1919 р.¹⁸

---

¹⁵ Там само. С. 7.

¹⁶ Там само. С. 10.

¹⁷ Люксембург Р. Социальная реформа или революция? Новое изд., сверенное с последним нем. изд. Харьков: Пролетарий, 1923.

¹⁸ Люксембург Р. Реформа или революция? Петроград: Издание Петроградского совета рабочих и красноармейских депутатов, 1919.

Того ж 1923 р. в Харкові й Одесі було опубліковано два різні російські переклади «Листів із в'язниці» — харківський варіант (наклад 7 тис. примірників)¹⁹ анонімний, а одеський (наклад 5 тис. примірників) належить Вірі Бархіній²⁰.

Наступною за часом україномовною публікацією творів Рози Люксембург в УСРР також стали «Листи з в'язниці»²¹. Вони, як і виданий трьома роками раніше український переклад «Соціальної реформи чи революції», вийшли накладом у 3 тис. примірників. Цю брошуру, на відміну від попередньої, не супроводжувала передмова. Її переклав з німецького оригіналу професор Одеського інституту народної освіти, історик і філософ Михайло Гордієвський. У часи революції він був активістом Української партії соціалістів-революціонерів, після розколу якої влітку 1918 р. увійшов до її лівого крила — майбутніх боротьбистів.

Особливого впливу на суспільне життя згадані вище публікації не мали, оскільки вийшли занадто малим накладом, а «Листи з в'язниці» (в одному російському й одному українському перекладах) до того ж з'явилися друком в одеському відділенні Державного видавництва України (ДВУ)²², а не в Харкові. Книжки, опубліковані в Харкові — тогочасній столиці УСРР, — призначалися для загально-республіканського ринку, натомість поширення регіональних видань здебільшого обмежувалося містом, у якому вони побачили

---

¹⁹ Письма Розы Люксембург из тюрьмы. Харьков: Пролетарий, 1923. Переклад не тотожний єдиному виданому раніше російському перекладу Зінаїди Венгерової (див.: Люксембург Р. Письма из тюрьмы: Письма, вошедшие в этот сборник, адресованы Софии Либкнехт. Петербург: Государственное издательство, 1921), тобто, вочевидь, зроблений спеціально для харківської публікації.

²⁰ Люксембург Р. Письма из тюрьмы / Пер. и прим. Веры Бархиной. Одесса: Гос. издательство Украины, 1923. Детальніших відомостей про перекладачку виявити не вдалося.

²¹ Люксембург Р. Листи з в'язниці / Пер. з нім. М. Гордієвського. Одеса: ДВУ, 1924.

²² Державне видавництво України (ДВУ) — найбільше видавництво УСРР упродовж 1920-х років. Засноване в 1919 як видавництво при ВУЦВК (центральному органі законодавчої влади). На початку 1920-х рр. передане в підпорядкування Народному комісаріату освіти. Мало мережу філій у різних містах республіки. Розформоване 1930 р. шляхом перетворення на Державне видавничє об'єднання України у складі кількох галузевих видавництв.

РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ

Ш-234
485

НАКОПЛЕНИЕ КАПИТАЛА

ПОПУЛЯРНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ
Р.И. ЗОРГЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
"ПРОЛЕТАРИЙ"

1 2 2 4

світ, і сусідніми місцевостями, лише незначна частина їхнього накладу потрапляла до книгарень в інших округах²³.

Того ж 1924 р. кооперативне (з 1931 р. — партійне) видавництво «Пролетар» видало російський переклад написаного Ріхардом Зорге популярного викладу «Акумуляції капіталу»²⁴. Цікаво, що цей «короткий виклад» не потрапив до покажчика літератури з теорії ринків і криз, підготовленого кількома роками пізніше УІМЛ²⁵. Наклад брошури — 7 тис. примірників. Ініціатором видання, редактором перекладу та автором передмови був журналіст Самуїл Закс-Гладнев (псевдо І. Гладнев), який працював у Харкові в 1921–1923 рр. На момент публікації його саме перевели до Петрограда. За словами С. Закса-Гладнева, Р. Зорге підготував цю працю 1922 р. (тобто невдовзі після того, як 1919 р. захистив докторат у Гамбурзькому університеті) і мав на меті «популяризацію не лише книжки Рози Люксембург, але й загалом економічних поглядів Карла Маркса в тому загостренні, яке цим поглядам надала Роза Люксембург у своїй книжці “Накопичення капіталу”»²⁶. Брошура дійсно написана легкою мовою, однак не набула значного поширення й жодного разу не перевидавалася. Її цільовою аудиторією, судячи зі слів редактора, були не робітники

---

²³ У 1920–1930-х рр., до утворення областей, основними адміністративно-територіальними одиницями УСРР були округи. На початку 1924 р. у складі республіки існувало 53 округи. Наприкінці року, у зв'язку з передачею до складу РСФРР Шахтинської і Таганрозької округ, утворенням Молдавської АСРР і поділом Малинської округи між сусідніми з нею адміністративними одиницями у складі УСРР залишалося 49 округ.

²⁴ Люксембург Р. Накопление капитала. В популярном изложении для рабочих читателей Р. И. Зорге / Пер. с нем. под ред. И. Гладнева. Х.: Пролетарий, 1924. Другий ініціал (И.) помилковий, справжнє по батькові Р. Зорге — Густавович. Книжку згадано у: Розман М. Бібліографічний покажчик літератури, виданої на Україні руською мовою за 1917–1928 рік про економічне вчення Карла Маркса та Ф. Енгельса // Прапор марксизму. 1929. № 1. С. 154. Жодних інших публікацій Р. Люксембург у російських перекладах покажчик не фіксує. Аналогічний покажчик україномовних публікацій праць Рози Люксембург не згадує взагалі, див.: Гольденберг М. Бібліографічний покажчик про економічне вчення Карла Маркса в літературі українською мовою за 1917–1927 роки // Прапор марксизму. 1928. № 4. С. 244–251. Обидва згадані покажчики укладено за картотеками Української книжкової палати, до них увійшли лише публікації у формі окремих книг і брошур.

²⁵ В останній, натомість, згадано праці «Акумуляція капіталу» в російському перекладі Шо-лома Двойлацького (Т. 1. М.: ГИЗ, 1921; Т. 2. М.: ГИЗ, 1922) та брошуру «Реформа или революция?» (Петроград, 1916 [Сic! Насправді 1919, 1916 р. ця брошура у Петрограді не публікувалася. — С. Г]), див.: А. П. Теорія ринків і криз в економічній літературі російською мовою (Бібліографічний покажчик) // Прапор марксизму. 1928. № 2. С. 245. Прикметно, що укладач покажчика не навів згадане вище харківське російськомовне видання «Реформи чи революції» 1923 р. та його передрук 1925 р.

²⁶ Гладнев И. Предисловие к русскому изданию // Люксембург Р. Накопление капитала. В популярном изложении для рабочих читателей Р. И. Зорге. С. 3.

УСРР, а «російський читач-робітник». У 1924 році, тобто через рік після XII з'їзду РКП(б) й офіційного початку політики коренізації, це формулювання — не вжито навіть узагальнювальне «советский»! — виглядало як натяк на те, що автор бачить своєю цільовою аудиторією передусім робітників у РСФРР. Імовірно, вихід книжки саме в Харкові був випадковістю, викликаною особистими зв'язками С. Закса-Гладнева з видавництвом «Пролетар». Відсутність її передруків чи публікації доопрацьованих версій, імовірно, було зумовлене активною участю редактора брошури в діяльності Лівої опозиції в РКП(б)/ВКП(б) і значною завантаженістю Р. Зорге роботою в апараті Комуністичного Інтернаціоналу після переїзду до СРСР 1925 р.

У 1925 р. вийшла друком збірка російських перекладів статей різних авторів про робітничий рух «Дорогу рабочему!»²⁷, в якій поряд із текстами Оскара Амерінгера, Джека Лондона, Ептона Сінклера та ін. публіцистів-соціалістів уміщено дві статті Рози Люксембург — «У нічліжці» («В ночлежке») й «Обов'язок честі» («Долг чести»). У передмові, яку підготував Роберт Пельше, саме статтям Люксембург присвячено близько третини обсягу. Вочевидь, автор сприймав їх як чи не найважливіші у книжці. Про це свідчать і його описи цих текстів: «У нічліжці», за його словами, — «прекрасная, тонким ядом юмора и сатиры насыщенная обличительная статья», а «Обов'язок честі» — це просто «блестящая статья»²⁸. Збірка вийшла доволі високим накладом (10 тис. примірників) і поширювалася як в УСРР, так і в інших республіках.

Наступного року в Харкові окремим виданням було опубліковано російський переклад польськокомовної статті «Пам'яті “Пролетариату”» («Pamięci “Proletariatu”», 1903), здійснений К. Орлінською²⁹. У цій праці йдеться про діяльність Людвіка Варинського і створеної

---

²⁷ Дорогу рабочему!: Сборник / Пер. Л. М. Волинского и А. И. Штуссера. Харьков: Пролетарий, 1925. Збірка являє собою переклад вибраних текстів із запланованого як щорічник німецького альманаху «Місце робітників!» («Platz dem Arbeiter!»): Platz dem Arbeiter! Erstes Jahrbuch. Berlin, Malik-Verlag, [1924].

²⁸ Пельше Р. Предисловие // Там само. С. 4, 6. У змісті збірки прізвище автора передмови подано помилково (Пелнис), правильне вказано в підписі під передмовою.

²⁹ Люксембург Р. Памяти «Пролетариата» / Пер. с польск. К. Орлинской. Харьков: Государственное издательство Украины, 1926.

ним підпільної організації «Пролетаріат», членкинею якої Люксембург була на межі 1880–1890-х рр. Теоретичні аспекти в цій статті є другорядними. Невеликий наклад брошури (3 тис. примірників), відсутність перевидань і неприналежність до обов'язкової лектури з історії робітничого руху — у статті йшлося про події за межами Росії, України та Німеччини — не сприяли її популярності.

1929 р. вийшов друком переклад «Акумуляції капіталу» Володимира Щербаненка³⁰, який було включено до серії «Бібліотека марксизму» ДВУ (цікаво, що книжка видана саме ДВУ, а не партійним видавництвом «Пролетар»). На жаль, наклад у 3 тис. примірників не сприяв значному поширенню праці серед читацької публіки, а відсутність передмови не дає змоги казати про якусь глибшу рецепцію цієї книги бодай тими, хто готував її до друку. Прикметно, що співробітники УІМЛ не брали участі в її підготовці³¹.

Наступний переклад твору Рози Люксембург в Україні — підручник «Вступ до політичної економії»³², який видавали двічі (1931 р. — 5 тис. примірників; 1932 р. — 25 тис. примірників). На відміну від попередніх двох книжок, цю було перекладено з російського перекладу (який також активно поширювався в Україні). Відомостей про перекладача І. Кравчука знайти не вдалося. Редактор і автор передмови до першого видання Соломон Посвольський наприкінці переписує читачів за переклад із перекладу, пояснюючи це відсутністю академічного видання оригіналу книжки: у доступному на той час німецькому тексті мала місце низка навмисних викривлень Пауля Леві, які було частково виправлено в російському перекладі.

---

³⁰ Люксембург Р. Акумуляція капіталу / Пер. з нім. В. Щербаненка. К.: ДВУ, 1929. Наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. Володимир Щербаненко також брав участь у перекладі українською «Капіталу» К. Маркса й окремих томів першого українського багатотомного видання зібрання творів В. Леніна.

³¹ Ба більше, перелік літератури для вступників до аспірантури УІМЛ на наступний після цього 1930/31 навчальний рік рекомендує для опрацювання російський переклад, а не щойно виданий український, і навіть не згадує про існування останнього. Див.: Умови прийому до Українського ін-ту марксизму-ленінізму на 1930/31 учбовий рік // Прапор марксизму. 1930. №1. С. 171. Російський переклад згадувався в умовах прийому до аспірантури інституту і в попередні роки.

³² Люксембург Р. Вступ до політичної економії / Пер. з другого рос. видання І. Кравчук; за ред. і зі вст. ст. проф. С. Посвольського. Х.–К.: Пролетар, 1931; Люксембург Р. Вступ до політичної економії. Друге вид. / Пер. з п'ятого рос. видання І. Кравчук. Без міста: Пролетар, 1932. Незважаючи на заявлений переклад із двох різних видань, тексти цих книжок відрізняються лише косметичними редакторськими правками.

Політеконом Соломон Посвольський — колишній меншовик, став більшовиком з 1919 р. — на той час обіймав посади декана соціально-економічного факультету Київського інституту народного господарства та керівника кафедри економіки УІМЛ. Він розцінював редактовану ним книжку як своєрідний вступ до вивчення «Капіталу». Посвольський детально зупинився на основних частинах праці: розкритті питання «Що таке політична економія?», описі історії народного господарства, визначенні поняття «товарне виробництво», тлумаченні закону заробітної плати та поглядах на тенденції капіталістичного господарства.

Автор передмови називає праці економістів, із якими полемізувала Роза Люксембург, квазінауковими. Проте він також стверджує, що пропонуване теоретикинею означення політекономії, яке вона вважає «суто науковим», є «не зовсім таким». Наведемо кілька цитат для розуміння стилістики Посвольського і використовуваної ним полемічної термінології:

«В критичній частині авторка просто неперевершена. Вона нещадно зриває вчену тогу зі „знаменитих учених“, показуючи їх з усією їхньою вульгарністю. [...] в Розі є повна підстава кпити з [їхньої] теоретичної безпорадності»³³.

Посвольський зауважує, що Роза Люксембург у своїй критиці не зачіпає теоретичних положень австрійської школи — мовляв, у цьому їй «можуть докоряти злісні буржуазні критики». Й одразу ж стає на бік Люксембург, характеризуючи австрійську школу як «таку ж поверхову й вульгарну», яка «так само бабрається в болоті вульгарности», як давніша за неї історична школа³⁴.

Характеризуючи другий розділ книги, Посвольський описує критику Люксембург сучасних їй істориків культури й антропологів як «розбивання їх хитромудрих вигадок». Водночас він дово-

---

³³ Посвольський С. Вступна стаття // Люксембург Р. Вступ до політичної економії. К.-Х., 1931. С. IV.

³⁴ Там само. С. VI.

дить, що Роза Люксембург не претендує на формулювання власної схеми, оскільки це не є її спеціалізацією — вона переказує «теорію Моргана — Маркса — Енгельса», тобто, кажучи точніше, книжку Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності й держави»³⁵.

Третій розділ, присвячений товарному виробництву, Посвольський розцінює як найслабший у книжці. На цьому передмова перетворюється на ретрансляцію поширених у СРСР аргументів проти теоретичних постулатів «люксембургіанства»³⁶. Посвольський закидає Люксембург схематичність викладу, відмову від підкреслення примату виробництва над обміном, унаслідок чого в читача може виникнути враження, що обмін є самостійним автономним чинником, який розвивається неначе сам по собі, а не залежно від змін форм виробництва. За словами Посвольського, Роза Люксембург вважає, що обмін зумовлює зміни у виробництві, а не навпаки³⁷.

Невисокої думки він і про розділ «Закон заробітної платні», адже підкреслює недостатнє висвітлення авторкою різниці між ціною й вартістю робочої сили, яку вона, за його словами, чудово розуміла.

Головним закидом до останнього розділу книжки — «Тенденції капіталістичного господарства» — є те, що

«Роза жодним словом не згадала за останню стадію капіталізму — імперіялізм, за характерні риси останнього, за добу загнивання. Цього дуже важливого явища, повного сили драматичних актів, Роза зовсім не помічає, хоч підкреслює, і, як звичайно, дуже яскраво, напружену атмосферу сучасного їй капіталізму, боротьбу за ринки, колоніальну політику, мілітаризм [...] Це не просто прикрий недогляд: це зв'язане з одною серйозною помилкою»³⁸.

---

³⁵ Там само. С. VII–IX.

³⁶ Мається на увазі поширене в СРСР спрощене тлумачення поглядів Р. Люксембург на процес розвитку імперіялізму, сформоване некритичним прийняттям Ленінської оцінки її теоретичних положень.

³⁷ Там само. С. IX–X.

³⁸ Там само. С. X–XI.

Подальші сторінки передмови присвячені критиці однієї з важливих складових «люксембургіанства» — тези про неможливість існування «чистого капіталізму», тобто перетворення усіх країн світу на капіталістичні. Саме внаслідок цього Роза Люксембург нібито не помічає імперіалізм як останню стадію капіталізму. Посвольський твердить, що некапіталістичне середовище, тобто зовнішні ринки, коштом яких існує капіталізм, дуже велике, і, якщо крах капіталізму має наступити після перетворення всіх країн на капіталістичні, існуванню капіталізму «не видно кінця», і «про загнивання його говорити ще дуже рано». Виходячи з цього, Посвольський стверджує: «Революціонерка Роза, пірнувши в революцію, віддавши своє життя за революцію, заходить у кричущу суперечність з Розою-теоретиком».

Посвольський заявляє, що нерозуміння майбутніх шляхів розвитку капіталізму заважає Розі Люксембург ясно уявити його походження. Він підкреслює, що саме ці, на його думку, «помилкові», постулати є причиною її уваги до процесу обміну як первинного порівняно з виробництвом. У цьому він не погоджується з Давидом Розенбергом — російським економістом, який критикував Люксембург із принципово тих самих позицій, однак не вбачав зв'язку між цими двома її тезами.

Наприкінці передмови Посвольський коротко зупиняється на суперечності між поглядами Рози Люксембург та Леніна і попри всі критичні зауваження робить висновок, що сильні сторони цієї праці переважають.

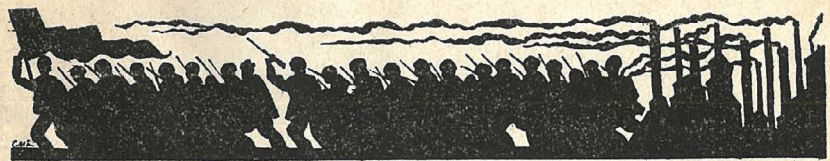
Наступного року книжку було перевидано, однак замість передмови Посвольського в ній було вміщено перекладену передмову до російського видання Давида Розенберга, більш критичного до економістки. Це видання було і лишається дотепер найбільш тиражною публікацією Люксембург українською мовою (25 тис. примірників).

На жодну з цих книжок не було рецензій у фаховій політекономічній пресі УСРР, що дозволяє робити висновки про непопулярність теоретичного опрацювання праць Люксембург. Припускаємо,

Ш 301
657

Н. СЕМКОВСКАЯ

РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО УКРАИНЫ

що причина цієї непопулярності полягала в потребі за визначенням обирати бік В. Леніна як критика Люксембург. Наперед задані висновки нівелювали можливість для наукового аналізу. Спроба його здійснити могла бути розцінена як ідеологічний ухил, тож безпечніше було просто обрати менш слизьку тему.

Незадовго до публікації перекладу «Вступу до політичної економії» побачили світ два популярні видання про діячку: 32-сторінкова російськомовна брошура «Роза Люксембург» Наталії Семковської (Ірени Ізольської) 1925 р.³⁹ та 40-сторінкова україномовна книжечка «Роза Люксембург. Про життя її та роботу — юним піонерам» І. Райд 1928 р.⁴⁰.

Перша з них — біографічний нарис із вступним мемуарним пажем про особисті зустрічі авторки з Розою. У ньому приділено увагу як революційній діяльності Люксембург, так і її теоретичному спадку. Для самої Рози авторка знаходить такі епітети як «геніальний полум'яний вождь і теоретик пролетарської революції»⁴¹, чие ім'я серед молоді частини польських соціал-демократів у Російській імперії «было окружено примерно таким же обаянием, как имя Карла Маркса среди мирового пролетариата»⁴². Авторка розлого цитує листи Люксембург із в'язниці та в загальних рисах характеризує її друковані праці та промови, уникаючи будь-яких критичних висловлювань. При цьому Семковська зберігає порівняно серйозний тон, значно менше зловживаючи пафосом, ніж авторка наступної книжки.

---

³⁹ Семковская Н. (Изольская И.) Роза Люксембург. [Х.:] Государственное издательство Украины, 1925. Наклад 10 тис. прим.

⁴⁰ Єдина виявлена нами популярна брошура першої половини 1920-х рр., присвячена Розі Люксембург і Карлу Лібкнехту, була передруком трьох текстів із центральної преси — вірша Дем'яна Бідного «Карл Лібкнехт», статті Миколи Бухаріна «Карл Лібкнехт і Роза Люксембург» та «Перша любов» Юрія Ларіна. Вона не містить жодного матеріалу місцевих авторів, а Розі Люксембург присвячено лише три сторінки з 14, див.: Пам'яті Карла Лібкнехта и Розы Люксембург. 15 января. Одесса: Всеукраинское государственное издательство, 1921. Інформація про наклад відсутня. Аналогічний характер має дещо більша за обсягом російськомовна брошура 1925 р. «На пути Мирового Октября», видана накладом 10 тис. прим. у Катеринославі (тепер Дніпро). У ній, серед іншого, надруковано статті Леніна «Про вбивство Карла і Рози», Клари Цеткін «Карл Лібкнехт і Роза Люксембург» та ін., текстів місцевих авторів видання не містить. — Див.: На пути Мирового Октября / Под ред. Я. Муценека. Екатеринослав: Екатеринославский губком МОПР, 1925.

⁴¹ Семковская Н. Роза Люксембург. С. 12.

⁴² Там само. С. 8.

Друга згадана праця являла собою невелику книжечку малого формату для піонерської та комсомольської аудиторії, видану накладом у 5 тис. примірників. Даних про авторку обмаль, не вдалося встановити навіть її точне ім'я. Однак, судячи з тексту, вона була комсомолкою (пише про себе в першій особі: «Ми, юні комсомольці»). Жодних інших публікацій ані про Розу Люксембург, ані з інших тем, підписаних цим прізвищем, в Україні знайти не вдалося. Книжка, як і слід очікувати від творів такого жанру, взагалі не містить критики на адресу Рози Люксембург. Вона рясніє фразами на зразок «Хай кожний піонер готує з себе таку людську особу, якою були Ленін, Карл Лібкнехт, Роза Люксембург!»⁴³. Судячи з прізвища та згадки Карла Лібкнехта й Рози Люксембург в одному ряду з Ленінім⁴⁴, авторка є етнічною німкеню, однак інформації про аналогічне видання німецькою для дітей із німецьких національних районів УСРР в українській філії Центрального видавництва народів СРСР⁴⁵ ми не виявили.

Брошуру побудовано доволі специфічно: є окремі розділи, присвячені дитинству й підлітковим рокам Рози Люксембург (вони називаються «піонерськими» роками) та її юнацтву («комсомольські» роки в означенні авторки). Розповідається також про навчання майбутньої теоретикі в Цюріху, її перше знайомство з марксизмом, участь у польському революційному русі. Розділ, присвячений діяльності Люксембург у Німецькій соціал-демократичній партії, авторка назвала «Роза — світова революціонерка», протиставивши

---

⁴³ Райд І. Роза Люксембург. (Про життя її та роботу — юним піонерам). Х.: ДВУ, 1928. С. 6.

⁴⁴ Згадані постаті обіймали принципово різні місця в неформальній ієрархії революційних діячів, що відображалось на порядку згадок про них у літературі. У другій половині 1920-х рр. В. Леніна було прийнято називати в одному ряду з К. Марксом і Ф. Енгельсом, натомість Р. Люксембург і К. Лібкнехт сприймалися як фігури другого плану. Зміни порядку в переліку знакових персоналій траплялися у виняткових випадках, коли це зумовлювалося специфікою цільової аудиторії тексту. Цензурний дозвіл на видання брошури, судячи з вихідних даних, надано республіканським Головлітом, а не відповідним органом окружного рівня, що є нетиповим для дитячих видань. Вочевидь, це пов'язано саме з її політичним змістом.

⁴⁵ Загальносоюзне видавництво, що спеціалізувалося на виданні літератури мовами національних меншин. Створено 1924 р. в Москві. 1926 р. в Харкові засновано його українську філію, яка обслуговувала потреби національних меншин УСРР. 1931 р. українську філію реорганізовано в Державне видавництво національних меншостей при президії ВУЦВК (Держнацменвидав), 1937 р. перейменоване на Українське державне видавництво національних меншостей (Укрдержнацменвидав). Діяло до початку нацистської окупації, після Другої світової війни не відновлено. Видавало літературу їдишем, німецькою, польською, болгарською та іншими мовами етнічних меншин республіки.

171980

БИБЛИОТЕКА ЮНОГО ЛЕНИНЦА #120

Д. ОРТЕНБЕРГ

У 11
62/8

**РОЗА
ЛЮКСЕМБУРГ**

ИЗДАТЕЛЬСТВО „ЮНЫЙ ЛЕНИНЕЦ“

цей досвід її попередній діяльності на місцевому (польському) рівні. В окремих розділах брошури розглядаються особисті якості діячки, її контакти з родиною та друзями, перебування в ув'язненні (на матеріалі листів), реакції на події жовтня 1917 р. у Петрограді та на Німецьку революцію. Завершує текст розділ «Як померла Червона Роза». По суті, ця книжка є простою апологією і належить радше до агіографії, ніж до політичної публіцистики. Авторка пише:

«Так жила, боролася і так померла велика революціонерка Червона Роза. Піонери України, Радсоюзу і всього світу мусять знати про життя, діяльність та смерть великої жінки-борця. Бо вони всі мають бути такі дужі й такі віддані робітничій справі, як Роза»⁴⁶.

Дуже близькою до тексту Райд є брошура Давида Ортенберга (на той час 22-річного юнака, редактора газети «Заря» в м. Ізюм на Харківщині, а в роки Другої світової війни — головного редактора провідної армійської газети «Красная звезда»)⁴⁷. Публікація вийшла в підсерії «Как борются наши отцы» серії «Библиотека юного ленинца». Цільова аудиторія книжечки — школярі, тому її написано простою до примітивності мовою, хоча рівнем пафосу книжка поступається брошурі Райд. Як і Райд, Ортенберг зупиняється лише на практичній політичній діяльності Люксембург, повністю ігноруючи її теоретичний спадок.

Великих аналітичних текстів, присвячених Розі Люксембург, в УСРР практично не з'являлося. У провідному науковому журналі, що висвітлював питання політекономії й марксистської філософії, — органі УІМЛ «Прапор марксизму» — було опубліковано лише дві статті співробітників УІМЛ, які давали оцінку окремим тезам Люксембург.

Перша з них — студія Давида Наумова «До питання про предмет теоретичної економії» (1928). Дослідник за «Вступом до політичної економії» аналізує окремі положення теорії Люксембург щодо історії

---

⁴⁶ Там само. С. 36.

⁴⁷ Ортенберг Д. Роза Люксембург. Х.: Юный ленинец, 1926. Наклад 10 тис. прим.

народного господарства. Оскільки Наумов звертається не до теоретичних, а до історичних викладок теоретикіні, його критика доволі м'яка. Він вважає хибним твердження Люксембург, що вплив законів економічного розвитку на еволюцію феодального суспільства досліджувати не потрібно. На думку дослідника, це твердження не є марксистським⁴⁸.

Друга стаття — дослідження Григорія Шахара «До Марксової теорії криз і циклу» (1930), яку редакція «Прапора марксизму» позначила як дискусійну. У ній міститься огляд позицій різних економістів щодо теорії криз і циклу і, зокрема, суто теоретична критика тез Рози Люксембург про неможливість реалізації Марксової схеми розширеного відтворення в умовах «чистого капіталізму» як «безумовно помилкових»⁴⁹.

1931 р. Український інститут марксизму-ленінізму було реорганізовано на Всеукраїнську асоціацію марксо-ленінських інститутів (ВУАМЛІН), а його журнал «Прапор марксизму» перейменовано на «Прапор марксизму-ленінізму». Новостворена організація перебувала під значно потужнішим ідеологічним тиском, ніж її попередниця. Про це свідчить ціла серія покаяючих «самокритичних» статей співробітників інституту у виданому після майже річної перерви зведеному числі його друкованого органу⁵⁰.

Одним із симптомів нової політики щодо діяльності заснованих партією наукових установ стала офіційна зміна ставлення до Рози Люксембург — уже наступного року серед загальноінститутських планових тем новоствореного Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН з'явилися такі: «Марксо-ленінська філософія в боротьбі

---

⁴⁸ Наумов Д. До питання про предмет теоретичної економії // Прапор марксизму. 1928. №1. С. 78–80.

⁴⁹ Шахар Г. До Марксової теорії криз і циклу // Прапор марксизму. 1930. №2. С. 125–128.

⁵⁰ Див. добірку відповідних матеріалів у: Прапор марксизму-ленінізму. 1931. №1–2 (травень-червень). Попередній номер журналу ще під назвою «Прапор марксизму» вийшов у червні 1930 р. (Прапор марксизму. 1930. №3). «Реорганізацію» оформлено постановою ЦК КП(б)У «Про роботу українського інституту марксизму-ленінізму» від 23 червня 1931 р. Безпосереднім приводом для цього кроку стало ухвалення ЦК ВКП(б) постанов «Про журнал "Под знаменем марксизма"» і «Про роботу Комуністичної академії» у січні й березні 1931 р. відповідно.

**ПЛАН НАУКОВО-ДОСЛІДЧОЇ РОБОТИ ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ
ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА НА 1932 РІК**

Назва теми	Хто виконує	Термін виконання
По ін-ту в цілому		
1. Марксо-ленін. філософія в боротьбі з методологією контр-революц. троцькизм. та його контрабандою.	Адріанов (бригадир), Семковський, Штейнберг, Вольнов	15 квітня
2. Маркс.-лен. філософ. в боротьбі з методолог. люксембургіянства.	Адріанов (бриг.), Юринець, Поппе	"
3. Маркс.-лен. філософ. в боротьбі з методолог. кавтськіянств.	Адріанов (бриг.), Калташов	"
4. Троцькістська теорія пролет. револ. та її контрабанда в н літературі.	Єфіменко (бриг.), Салай, Новіков (прит. іст.)	"
5. Контр. троцькізм, як авангард буржуазн. контр-революц.	Барвицький (бриг.), Лаврова	"
6. Ленінізм в боротьбі з троцькізм. і люксембург. в питанні взаємовіднос. пролетаріату й селянства.	Білярчик	"
7. Антиленінське розуміння проблеми стихійности й свідомости у Р. Люксемб.	Степовий (бриг.), Уральцев	"
8. Більшовизм в боротьбі з меншовицько-центристським знеціненням ролі партії в рев. рухові.	Абдула (бригад.). Левік	"
Підручник з діямату		
9. Марксизм - ленінізм	Левік	1 червня
10. Ідеалізм і матеріалізм.	Білярчик	"
11. Матеріалістична діалектика	Юринець	"
12. Боротьба на два фронти в філос.	Барвицький	"
13. Діалектика в природознавстві	Фінкельштейн, Генес, Кауфман, Юринець, Лейпунський, Орлов, Динерштейн	"
14. Істмат як наука	Степовий	"
15. Продукт. сили і продукт. відносин.	Білярчик, Гепнер	"
16. База й надбудова	Степовий	"
17. Кляси й клясова боротьба	Степовий	"
18. Теорія держави й диктатура пролет.	Трублаєвич	"
19. Теорія пролетар. революц.	Левік	"
20. Марксизм - ленінізм и ревізіон.	Юринець	"

з методологією люксембургіанства»⁵¹, «Ленінізм в боротьбі з троцькізмом і люксембургіанством в питанні взаємовідносин пролетаріату й селянства» та «Антиленінське розуміння проблеми стихійности й свідомости у Р. Люксембург»⁵² (критиці теоретичної спадщини Рози Люксембург було присвячено три з восьми планових тем інституту). Ясна річ, після цього про нові переклади та академічне опрацювання її теоретичного спадку вже не йшлося⁵³.

Упродовж пів століття після цього твори Рози Люксембург в Україні не передруковувалися, хоча в післясталінські часи певного поширення набули російські видання її праць (зокрема новий академічний переклад «Вступу до політичної економії» 1960 р.). Лише 1982 р. невелика добірка мистецтво- і літературознавчих статей та листів Люксембург побачила світ разом зі статтями Клари Цеткін у видавництві «Мистецтво». Збірку було опубліковано в серії «Пам'ятки естетичної думки» за редакції Лідії Жарової в перекладі Володимира Василюка⁵⁴. Книжка вийшла мізерним для тих років накладом у 6 тис. примірників. Передмова Жарової складається із загальних фраз про «значний вклад» німецької лівої соціал-демократії в «історію марксистсько-ленінської естетики» та переказ основних положень текстів добірки⁵⁵.

Ця публікація стала останнім виданням творів Рози Люксембург до початку 2010-х рр., однак це вже зовсім інша історія.

---

⁵¹ Той самий документ затвердив аналогічні теми щодо інших «ухилів»: «Марксо-ленінська філософія в боротьбі з методологією контр-революційного троцькізму та його контрабандою» та «Марксо-ленінська філософія в боротьбі з методологією кавтськийанства».

⁵² Плян науково-дослідчої роботи Інституту філософії та природознавства на 1932 рік // Прапор марксизму-ленінізму. 1932. №1. С. 158.

⁵³ При цьому праці Рози Люксембург продовжували перевидаватися в Москві — 1934 р. вийшло нове видання «Акумуляції капіталу» (Люксембург Р. Накопление капитала / Пер. под ред. Ш. Дволайцкого; пред. В. Мотылева. М.–Л.: Соцэкгиз, 1934) і «Статті про літературу» (Люксембург Р. Статті о литературе. Пригот. к печати С. М. Брейтбург; ред. и вступ. ст. И. М. Нусинова. М.–Л.: Academia, 1934). У 1935–1958 рр. книжки Рози Люксембург у СРСР не видавалися.

⁵⁴ Цеткін К., Люксембург Р. Про літературу і мистецтво. Збірник / Упор., вст. ст. і прим. Л. Жарової; пер. з нім. В. Василюка і В. Лазні. К.: Мистецтво, 1982.

⁵⁵ Жарова Л. У боротьбі за революційне мистецтво // Цеткін К., Люксембург Р. Про літературу і мистецтво. С. 5–6, 12–17.

ISBN 978-617-502-149-1

Грік, Сергій

Роза Люксембург у Радянській Україні: пам'ять, переклади, рецепція спадщини. — Київ: Rosa-Luxemburg-Stiftung в Україні; АРТ КНИГА, 2020. — 28 с.

У брошурі розглянуто особливості меморіалізації постаті Рози Люксембург у Радянській Україні, історію видання її перекладів в УСРР/УРСР та специфіку (не)засвоєння теоретичного спадку діячки місцевими економістами. Автор звертає увагу на маловідомі територіально українські публікації наукових і публіцистичних текстів Рози Люксембург, дослідження українських науковців, які використовували її напрацювання, а також присвячені їй агітаційні брошури.

Текст та ілюстрації — **Сергій Грік**
Літературне редагування — **Неля Ваховська, Олександра Григоренко**
Коректура — **Марина Гетманець**
Обкладинка та верстка — **Ірина Стасюк**

Видано: ТОВ «Видавничий Дім "Аванпост-Прим"»
Свідоцтво ДК № 5152 від 19.07.2016

Надруковано:
Видавничий Дім «Аванпост-Прим»
м. Київ, вул. Сурікова, 3, корпус 3
тел. 044 251 27 68

Наклад 1000 прим.

Видано з коштів Міністерства закордонних справ ФРН. Ця публікація та її частини надаються для безкоштовного використання за умови належного посилання на оригінальну публікацію.

Сергій Грік — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво», старший викладач магістерської програми з юдаїки в Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Із 2019 р. — віцепрезидент Української асоціації юдаїки. Сфера академічних інтересів: історія лівих партій і лівого агітпропу, взаємодія лівих ідей і мистецтва, історія євреїв України, історія антисемітизму.

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG В УКРАЇНІ
